

ANNA OVASKA

Valehtelusta, taiteesta ja todesta, lapsista ja aikuisista

”Toiseksi pienin homssu ryömi pitkin säleaidan viertä. Välistä se makasi liikkumatta ja tähysteli säleiden lomitse vihollista, sitten se hivuttautui taas eteenpäin. Sen pikkuveli ryömi perässä.

Tultuaan vihannesmaalle homssu painautui litteäksi vatsalleen ja luikersi salaatinlehtien sekaan. Muuta mahdollisuutta ei ollut. Vihollinen oli lähettänyt vakoilijoita joka paikkaan, ja niitä lensi aika lauma ilmassakin.

- Minä tulen mustaksi, sanoi pikkuveli.
- Hiljaa, jos henkesi on sinulle kallis, kuiskasi homssu. Minkäväreiseksi sinä luulit tulevasi mangrovesuolla? Siniseksikö?
- Tämä on salaattia, sanoi pikkuveli.
- Sinä olet pian täysikasvuinen, jos jatkat tuohon tyyliin, sanoi homssu. Sinusta tulee kuin isä ja äiti ja se on sinulle ihan oikein. Sitten näet ja kuulet ihan tavallisella tavalla, et nimittäin näe etkä kuule mitään, ja sen jälkeen sinusta ei ole mihinkään.
- Oho, sanoi pikkuveli alkaen syödä multaa.
- Se on myrkytettyä, sanoi homssu lyhyesti. Kaikki tässä maassa kasvavat hedelmät ovat myrkytettyjä. No niin, nyt ne ovat huomanneet meidät ja se on sinun syysi.”¹

”Kamalan tarinan” päähenkilö on keskellä sotaisaa tannerta. Ryömitään maassa. Ympärillä vaanii tuntematon vihollinen; on mutaista ja synkkää. Tove Janssonin kertomus on syöpynt muistoihini: se pimeys, lika, pako ojaa pitkin. Vähän tarkemmalla luennalla tilanteen vakavuutta tosin rikkoo pieni veli, joka säröttää tarinaa kesken kaiken (”Tämä on salaattia”) – ja jonka olemassaolon homssukin näköjään mieluummin unohtaisi.

Lukija-ihmisillä on kummallinen kyky olla useassa paikassa yhtä aikaa ja nauttia tästä olemisen jakautumisesta, tai ainakin olla suuremmin siitä välittämättä. On mahdollista olla samaan aikaan sotaa pakeneva toiseksi pienin homssu mangrovesuolla ja multaa syövä pikkuveli aurinkoisella salaattipellolla. Ja vaikka pikkuveli ja salaattit (ja se, että kuvauksessa on päiväsaika) jäisivät tarkkaamattomalta lukijalta huomaamatta, ne luovat vaihtoa turvaa tarinaan. Kaksi maailmaa saa elää sovussa rinta rintaan.

Tosin kun homssu myöhemmin kertoo vanhemmilleen, että pikkuveli joutui liejukäärmeen syömäksi,

nämä eivät ota asiaa yhtä kepeästi kuin päällekkäisiin todellisuuksiin jo tottunut lukija. Tosi ja kuviteltu asettuvat tavanomaisille paikoilleen, ja samalla ”Kamala tarina” muuttuu tarinaksi kamalasta valheesta, jolla on myös pieni opetus.

Illalliset jäävä homssu-ystävämme nimittäin karkaa kotoa, säikähtää pahasti omaa kuvittelukykyään ja pakenee pimeässä naapuritaloon, missä hän kohtaa pikku Myyn. Tämä piileksii kaapin päällä; ulko-oven raosta on tunkeutumassa sisään eläviä jättiläissieniä. Myy piirtää tarinansa yksityiskohdat tarkasti: kellon tikitys on ääni, joka kuuluu sienistä, kun ne kasvavat; isoäiti makaa henkitoreissaan viereisessä huoneessa. Ollaan sekä homssun kokemusmaailmassa, missä sienten kamottava hyökkäys lähestyy, että Myyn, missä kauhutarinaa luodaan. On kiire, saatava matto tilkkeeksi oven alle. Oveen kolkutetaan. Homssu syöksyy sohvan taa kauhuissaan.

Tilanne raukeaa, kun paljastuu, että tulija onkin isä etsimässä karannutta lasta. Kamalin on kuitenkin jo tahtunut:

”– Isä, hän sanoi. Tuo tyttö... sinä et aavista... Minä en mene enää koskaan sinne. Hän petkutti minua! Hän narasi! Hän narraa niin, että voin oikein pahoin.”²

*

Toinen valehtelee niin, että voin pahoin.

Johanna Lecklinin videoinstallaatiossa *Story Café* (2004–2011) ihmiset kertovat tarinoita kahviloissa ympäri maailmaa. Erään nauhoituksen nainen asettelee sanojaan tarkasti, miettii pitkään, miten tällaista tarinaa edes lähteä kertomaan. Miten tarinoita ylipäänsä kerrotaan? Hän sanoo, että tietää kyllä aiheen, muttei oikein tiedä, miten asia tulee etenemään. Itse juttu on lopulta yksinkertainen: tarina siitä, miten hän on lapsena tuhonnut ystäviensä kaverikirjan ja valehdellut tapahtumasta.

Nainen kertoo, miten lapsuuskodin naapurustossa asui kaksi sisarta, jotka liikkuiivat aina yhdessä. Miten hän sai toiselle siskolle kuuluneen kirjan täytettäväkseen. Ja miten hän hetken mielijohteesta väritti mustalla tus-

silla umpeen koko kirjan oikeastaan itsekään tietämättä miksi. ”Se oli outo juttu. Tuhosin jotakin *tietäen*, että jäisin kiinni.” Hän palauttaa kirjan mitään sanomatta. Seuraavana päivänä siskokset ja näiden äiti tulevat kysymään, mitä kirjalle on tapahtunut. Hän kuitenkin kiistää teon niin sitkeästi, ettei toisilla ole muuta mahdollisuutta kuin uskoa. Samalla on ilmeistä, että hän on syyllinen: ”Jollain tasolla heidän täytyi tietää, että valehtelin. Mutta he eivät voineet ratkaista tilannetta, sillä minä sanoin, että en tuhonnut kirjaa.” Video loppuu: ”Mutta minä tein sen [*hengähdys ja hymy*], ja tämä oli pieni tarinani.”

Tarinan kertominen ja tunnustus vuosia myöhemmin, Lecklinin teoksen osana, tarjoaa eräänlaisen sulkeuman ja sovituksen. Silti tapahtuma jää vaivaamaan kuulijaa: miltä ystävästä ja näiden äidistä tuntuu hetkenä, jona valehtelija tarrautuu valheeseensa? Kun kirja samaan aikaan on ja ei ole kertojan tuhoama? Tähdentyy myös, että kertojaa itseään vaivaa sama ongelma: miksi häntä uskottiin, kun syyllisyys on ilmiselvää?

Sekä Janssonilla että naisen tarinassa avautuu valehtelun tunneilmasto: pettäminen, petetyksi tuleminen, valheen synnyttämä dissonanssi, jossa kaksi asiantilaa on yhtä aikaa totta. Fiktiossa päällekkäiset maailmat toimivat ongelmitta, mutta kun mukana on pari ihmistä (tai homssua tai myytä) ja suorainen tarkoitus pettää, ristiriita alkaa hapertaa jaettua todellisuutta – ja tuottaa ahdistusta.

Jansson käsittelee vastaavanlaisia sosiaalisen todellisuuden jakautumisen kokemuksia myös muissa tarinoissaan. ”Näkymättömässä lapsessa” pieni tyttö on kadottanut ääriiviivansa jouduttuaan asumaan ironisen tädin luokse. Valheen tavoin ironia tuottaa maailman, jossa rajat hämärtyvät sen välillä, mikä on ja mikä ei ole tai mitä sanotaan ja mitä tarkoitetaan. Tuu-tikki selittää muumeille ilmiön psykologiaa:

”– No, kuvittele, että liukastut johonkin limasieneen ja läsähdät istumaan keskelle puhdistettuja sieniä, sanoi Tuu-tikki. Tietenkin odotat äitisi suuttuvan, se olisi luonnollista. Mutta ehei, hänpä ei suutukaan, sanoo vain kylmästi ja musertavasti: Ymmärrän että tuo on sinun käsityksesi tanssimisesta, mutta olisin kiitollinen, ellet tanssisi ruoassa. Suunnilleen sellaista on ironia.

– Hyi, miten epämiellyttävää, sanoi muumipeikko.

– Eikö olekin, myönsi Tuu-tikki. Ja juuri tuolla tavalla tämä tati puhui, hän oli ironinen aamusta iltaan. Lopulta lapsen ääriviivat alkoivat häipyä ja hän muuttui näkymättömäksi.”³

*

Tosielämässä valheet, ironia ja muut tilanteet, joissa jaettu todellisuus odottamatta sirpaloituu, aiheuttavat syvää ahdistusta: tuntoa todellisuuden rajojen hämärtymisestä, epävarmuutta omista kokemuksista suhteessa toisiin. 50–60-luvulla, kun teoriat kognitiivisesta dissonanssista ja kaksoisviestinnästä olivat suosiossa, psyko-

logit puhuivat kommunikaatiosta, jolla toinen ihminen ajetaan hulluuteen. Vähän aiemmin George Orwell puolestaan käsitteli kaksoisajattelua politiikan keinona *Vuonna 1984* (1949) -romaanin dystopiamaailmassa: syntyi termistö uuskiellelle, jossa oikea on yhtäkkiä väärää (tai sivistyksen rapauttaminen sen edistämistä, ympäristön tarvely sen suojelua, niukkuus luovuutta...).

Suomen poliittista johtoa näyttää tällä hetkellä johdattavan ajatus, jonka mukaan totuudella ei ole niinkään väliä, vain sillä miten ”asiat koetaan”. Samoin mediassa jyllää kiinnostus joukkojen tuntemuksiin ja yksilöiden kokemuksiin tutkitun tiedon ohitse. Mutta kokemuksen käsite pitäisi vallata takaisin. Mikä tahansa, mitä joku kokee, ei ole vääjäämättä totta. Sen sijaan valehtelu ja vääristely vaikuttavat syvästi kokemuksiin jaetusta todellisuudesta ja toisten kanssa olemisesta. Todellisuuden jakaminen edellyttää sitä, että toisen puheisiin voi luottaa. Lapsille tätä opetetaan, jotta he pärjäisivät toisten kanssa. Valheen kertominen – ja sen kohteeksi joutuminen – piiryy usein tiiviisti muistiin. Ja kun ihminen valehtelee julkisuudessa, ja kaikki tietävät, että hän valehtelee, syntyy aivan uuden asteista dysforiaa.

Olisi sekä vähättelevää että turhan kornia sanoa, että muumit tai Lecklinin videoiden tositarinat opettavat ”toimimaan” sosiaalisessa todellisuudessa tai ”käsittelemään” sen monimutkaisuutta. Tai että Janssonin ”Kamala tarina” tai Lecklinin kirjatarina valistavat aikuisia mielikuvituksen voimasta ja lapsia huiputtamisen kiroista. Sen sijaan *Story Cafén* naisen naurahdus videon lopussa kertoo jostakin muusta. Siinä on samaa kuin pikku Myn kamalassa huijauksessa, tai siinä, miten näkymätön lapsi saa lopulta rajansa takaisin (puremalla muumipappaa, kun tämä on tuuppaamassa äitiä mereen): valheet, narraaminen ja ironia ovat tarinoiden todellisuuksissa perinpohjaisen nautinnollisia ilmiöitä. Ja vastakkaisesti: politiikan keinoina ne ovat kestäättömiä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Tove Jansson, *Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia* (Det osynliga barnet och andra berättelser, 1962). Suom. Laila Järvinen. Helsinki, WSOY 1987, 21.
- 2 Sama, 35.
- 3 Sama, 102. Jos aivan tarkkoja ollaan, Tuu-tikki kuvailee tässä ironian alalajia, sarkasmia. Periaate on kuitenkin sama.

Oikaisu

Numerossa 4/2015 julkaistussa *Eduskunta III* -näytelmän arviossa sivulla 130 oli numeraalivirhe: näytelmässä käsitellyt luvut Suomen velkaantumisesta ovat miljoona ja 600 000 (eivät miljardi ja 600 miljoonaa). Jutun verkkoversiossa (netn.fi/artikkeli/valtio-ihmista-varten) nollien määrä on saatu oikein. Toimitus pahoittelee virhettä.